

arkivrapport

Fornlämning Eskilstuna 554:1, Svärdsiljan 1, Eskilstuna stad & kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning.

Lars Norberg

Sammanfattning

Sörmlands Arkeologi AB har mellan 2017-08-10 och 2017-08-14 utfört en arkeologisk förundersökning inom en del av fornlämning Eskilstuna 554:1, Svärdsiljan 1, Eskilstuna stad & kommun, Södermanlands län. Förundersökningen utfördes eftersom Lundh & Lundh Fastighetsutveckling AB har ansökt om tillstånd till markgrepp inom rubricerad fastighet. Syftet med förundersökningen var att inom det anvisade området fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, tidsställning, utbredning, omfattning, sammansättning och komplexitet med hjälp av ett vetenskapligt arbetssätt.

Enligt en historisk karta upprättad under åren 1638-1647 finns det uppgifter om ett valkehus och två smedjor i nära anslutning till den aktuella fastigheten. Däremot saknas uppgifter om en reglerad stadsbebyggelse från den här tiden. Inom de öppnade ytorna påträffades stenskodda stolphål, delar av en smidesgrop och en rustbädd av parallellt lagda stockar. Med ledning av påträffade fynd i form av höganäslignande keramik, genomskinligt planglas (fönsterglas), samt anläggningarnas karaktär, bedömdes samtliga lämningar som sentida. Det vill säga från andra halvan av 1800-talet eller tiden runt förra sekelskiftet. Inga föremål tillvaratogs.

Inledning

Sörmlands Arkeologi AB har utfört utfört en arkeologisk förundersökning inom Svärdsiljan 1, Eskilstuna stad & kommun i Södermanlands län (bilaga 1-4). Fältarbetet genomfördes mellan 2017-08-10 och 2017-08-14. Förundersökningen utfördes med anledning av att Lundh & Lundh Fastighetsutveckling AB har ansökt om tillstånd till markgrepp inom rubricerat område.

Schaktningen berörde Eskilstunas stadslager med lämningar från medeltid och historisk tid (Eskilstuna 554:1), varför länsstyrelsen i Södermanlands län fattade beslut om att en arkeologisk förundersökning skulle utföras (1st dnr 431-5778-2016). Förundersökningsområdet uppgick till en yta om cirka 833 m². Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Lars Norberg, verksam som arkeolog på Sörmlands Arkeologi AB.

Syfte & målsättning

Syftet med förundersökningen var att inom det anvisade området fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, tidsställning, utbredning, omfattning, sammansättning och komplexitet med hjälp av ett vetenskapligt arbetssätt.

Genomförande

Asfalt, fyllnadsmassor och omrörda lager grävdes bort med maskin, varefter ytorna grovrensades för hand av arkeolog i samband med schaktningsarbetet. Sammanlagt uppgick de öppnade ytorna till en storlek om 444 m². Ett urval av påträffade anläggningar undersöktes för hand.

Öppnade ytor, befintliga ledningar och påträffade lämningar dokumenterades med RTK GPS och beskrevs i text. Schakt, lämningar och miljöer fotograferades med digitalkamera. Inga föremål samlades in.

Resultat

Kart- & arkivstudie

Under 1600-talet anlades en planlagd manufakturstad i anslutning till Tunafors väster om Eskilstunaån. Carl Gustafs stad, som den kom att heta, fick sina privilegier år 1659 (Järpe 1982, s. 9). I syfte att gynna bruks- och manufakturverksamheten genomfördes även omfattande kanalbyggen längs delar av ån.

I början av 1990-talet utfördes en arkeologisk undersökning på den västra sidan om ån, strax söder om Fors kyrka. Resultaten visade att det i området fanns kulturlager från förhistorisk tid, vikingatid/tidig medeltid och nyare tid. De tidigmedeltida lagren innehöll daterande keramik, men inga bebyggelse lämningar. Från hög- och senmedeltiden fanns endast fragmentariska spår efter bebyggelse (Persson 1999). Ytterligare en undersökning i kvarteret Forsen utfördes år 1999-2000. Då påträffades bland annat syllstensgrunder till högmedeltida hus (Appelgren 2000).

De iakttagelser som gjorts öster om ån har inte gett några indikationer på medeltida stadsbebyggelse. De äldsta lämningarna längs Köpmangatan kan dateras till 1600- och 1700-talet (Svedberg 1983 & Ljung 2007). Det bör dock poängteras att området berörts av förhållandevis få arkeologiska insatser. Längs Köpmangatans södra förlängning och området kring Svärdsiljan saknas belägg för reglerade stadsgårdar i det äldsta kartmaterialet, däremot finns det uppgifter om ett valkehus och två smedjor (bilaga 5, RA akt nr C1: 70-71).

Delar av det befintliga byggnadsbeståndet inom Svärdsiljan 1 utgörs av före detta fabriksbyggnader som i sin ursprungliga form anlades någon gång mellan åren 1876 och 1890. Byggnadsbeståndet har därefter förändrats sedan förra sekelskiftet, dels genom tillbyggnader, dels genom att vissa enklare byggnader rivits (Wenander 2017).

Arkeologisk förundersökning

I samband med fältarbetets start konstaterades att ett knappt 30-tal 1-1,5 meter stora provgropar grävts med grävmaskin inom hela förundersökningsområdet. Alla utom en hade lagts igen. Provgroparna, som grävts ned till orörd marknivå utan arkeologisk kontroll, hade öppnats vid ett tidigare tillfälle i syfte att spåra eventuella föroreningar. Utöver det hade även ett antal borrprover genomförts.

Förundersökningen inleddes inom yta 1 med att avlägsna asfalt och bärlager i form av grus med grävmaskin (bilaga 4). Under ett cirka 0,3-0,4 meter tjockt lager med grus fanns begränsade områden med påförda utfyllnadsmassor av mörkbrun, ställvis sotig lera med inslag av tegelkross och grus. Här och var noterades enstaka förmultnade trärester. Fyllnadslagren borttogs skiktvis med maskin ned till undergrunden som bestod av grå varvig lera. Schaktdjupet varierade mellan 0,5 och 0,8 meter.

Inom yta 1 påträffades nio stenskodda stolphål (A1-A9), en nedgrävning (A10) samt delar av en betongkällare. I plan uppvisade stolphålen en likartad utformning avseende fyllning och med en skoning av ett rundat stenmaterial. De varierade dock i plan mellan cirka 0,3 och 0,7 meter. I två av stolphålen syntes rester av träpålar av friskt orötat virke. Två av stolphålen undersöktes varvid det kunde konstateras att de utöver stenfyllning även innehöll tegelbitar, järnspik och genomskinligt slätt planglas (fönsterglas). Stolphålen var nedgrävda till ett djup om cirka 0,3-0,4 meter i grå varvig lera (undergrund). Med ledning av fönsterglaset och det välbevarade trävirket i några av stolphålen bedömdes de vara av sent datum, det vill säga andra halvan av 1800-talet eller från tiden runt förra sekelskiftet.

Nedgrävningen (A10), som var cirka 1,6 x 0,8 meter stor, framstod vid avbaning som en svart sotig mörkfärgning med i ytan synliga tegelbitar samt stycken av järnslag. Anläggningen, som undersöktes till sin helhet, innehöll sotig sand samt riktiga mängder större och mindre bitar av smideslagg och tegelkross. Utöver det påträffades ett par handsmidda spikar, samt en del av ett korroderat ankarlut, fem delar av ett kar tillverkat i höganäslignande keramik, samt genomskinligt planglas (fönsterglas). Delar av keramikket samt fönsterglaset återfanns även i nedgrävningens botten som var fodrad med cirka 0,2 meter stora kantiga stenar. Nedgrävningen var utformad med raka sidor och plan botten samt var nedgrävd i grå varvig lera (undergrund).

Med ledning av fönsterglaslet och keramikket bedömdes nedgrävningen vara av sent datum, det vill säga från andra halvan av 1800-talet eller från tiden runt förra sekelskiftet. Med ledning av anläggningens karaktär, samt fyndet av ett ankarslut är en möjlig tolkning att nedgrävningen utgjort en del av en smedja som varit i bruk i anslutning till uppförandet av de befintliga byggnaderna inom fastigheten.

I nordväst, det vill säga inom yta 2, iaktogs mer omfattande utfyllnader. Asfalt och bärlager som uppgick här till en tjocklek om cirka 0,5 meter (bilaga 4). I de underliggande utfyllnadslagren, som varierade mellan 0,5 och 0,9 meters tjocklek, noterades ställvis stora stora mängder 1-1,5 meter stora spräckta stenar och block, samt lera och grus. Centralt inom yta 2 öppnades därefter ett cirka 0,9 meter djupt sökschakt ned till undergrunden, vilken bestod av dy och därunder varvig grå lera.

I djupschaktet inom yta 2 påträffades tre parallellt lagda stockar av friskt orötat virke. Samtliga var cirka 2,4 meter långa och cirka 0,4 meter tjocka, samt hade avsågade ändar och sågade sidor, vilket gav stockarna ett närmast firsidigt tvärsnitt. Stockarna har sannolikt lagts ut som en rustbädd i dyn och utgjort en förstärkning av grundläggningen i anslutning till åbrinken. Karaktären på virket pekar mot en sen datering, det vill säga andra halvan av 1800-talet eller tiden runt förra sekelskiftet.

Utöver redovisade sentida lämningar påträffades inget av arkeologiskt intresse.

Bilagor

Bilaga 1. Utdrag ur Sverigekartan med förundersökningens belägenhet markerad Skala 1:1 000 000.

Bilaga 2. Utdrag ur Terrängkartan med förundersökningens belägenhet markerad. Skala 1:50 000.

Bilaga 3. Utdrag ur fastighetskartan för Eskilstuna med förundersökningsområdet markerat. Skala 14000.

Bilaga 4. Utdrag ur StadsGis för Eskilstuna med förundersökningsområdet markerat. Skala 1:300.

Bilaga 5. Utdrag ur akt nr C1:70-71 (Källa: Riksarkivet).

Bilaga 6. Fotodokumentation

Referenser

Appelgren, Katarina. 2000. *Medeltida hus i kvarteret Forsen*. Arkeologisk förundersökning, etapp 1. Södermanland, Eskilstuna stad, kvarteret Forsen 6, RAÄ 556. RAÄ. UV Mitt Rapport 2000:15. Stockholm.

Appelgren, Katarina. 2014. Kulturlager från 1700-talet i Köpmangatan. Arkeologisk förundersökning i form av schaktkontroll. Södermanland, Eskilstuna kommun, Eskilstuna stad, Eskilstuna 554:1. RAÄ. UV Rapport 2014:47. Stockholm.

Persson, Boije. 1999. *Bebyggelseämningar i kvarteret Forsen*. Södermanland, Eskilstuna, Kvarteret Forsen 8, RAÄ 556. RAÄ. UV Mitt, Rapport 1998:112. Stockholm.

Järpe, Anna. 1982. *Eskilstuna/Torshälla. Rapport Medeltidsstaden 16*. RAÄ och SHM. Stockholm.

Ljung, Jan-Åke. 2007. *Kulturlager och bebyggelseämningar från 1700-talet i kvarteret Stockrosen*. RAÄ. UV Mitt, rapport 2007:18. Stockholm.

Svedberg, Viktor. 1983. *En arkeologisk undersökning vid Köpmangatan i Eskilstuna*. RAÄ. UV Rapport 1983:3. Stockholm.

Wenander, Vicki. 2017. *Antikvarisk konsekvensbeskrivning avseende ombyggnad av AB Möbellås före detta fabriksbyggnad, Svärdsiljan 1 i Eskilstuna*. Wenanders byrå. Stockholm.

Riksarkivet, Sveriges äldsta storskaliga kartor (RA, arkivsök)

Öster Rekarna. Klåster sochn, akt nr C1: 70-71. 1638-1647, lantmätare okänd, Renovation, Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA), Riksarkivet (Arninge).

Sörmlands museums arkiv & bibliotek (SMA)

SR-GIS 2015, upprättat av Björn Pettersson

Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 1623

Länsstyrelsens dnr: 431-5778-2016

Tid för fältarbetet: 2017-08-10 – 2017-08-14

Personal: Lars Norberg

Belägenhet: Ekonomisk karta över Sverige 10G6i. Upprättad av RAK. Skala 1:10 000.

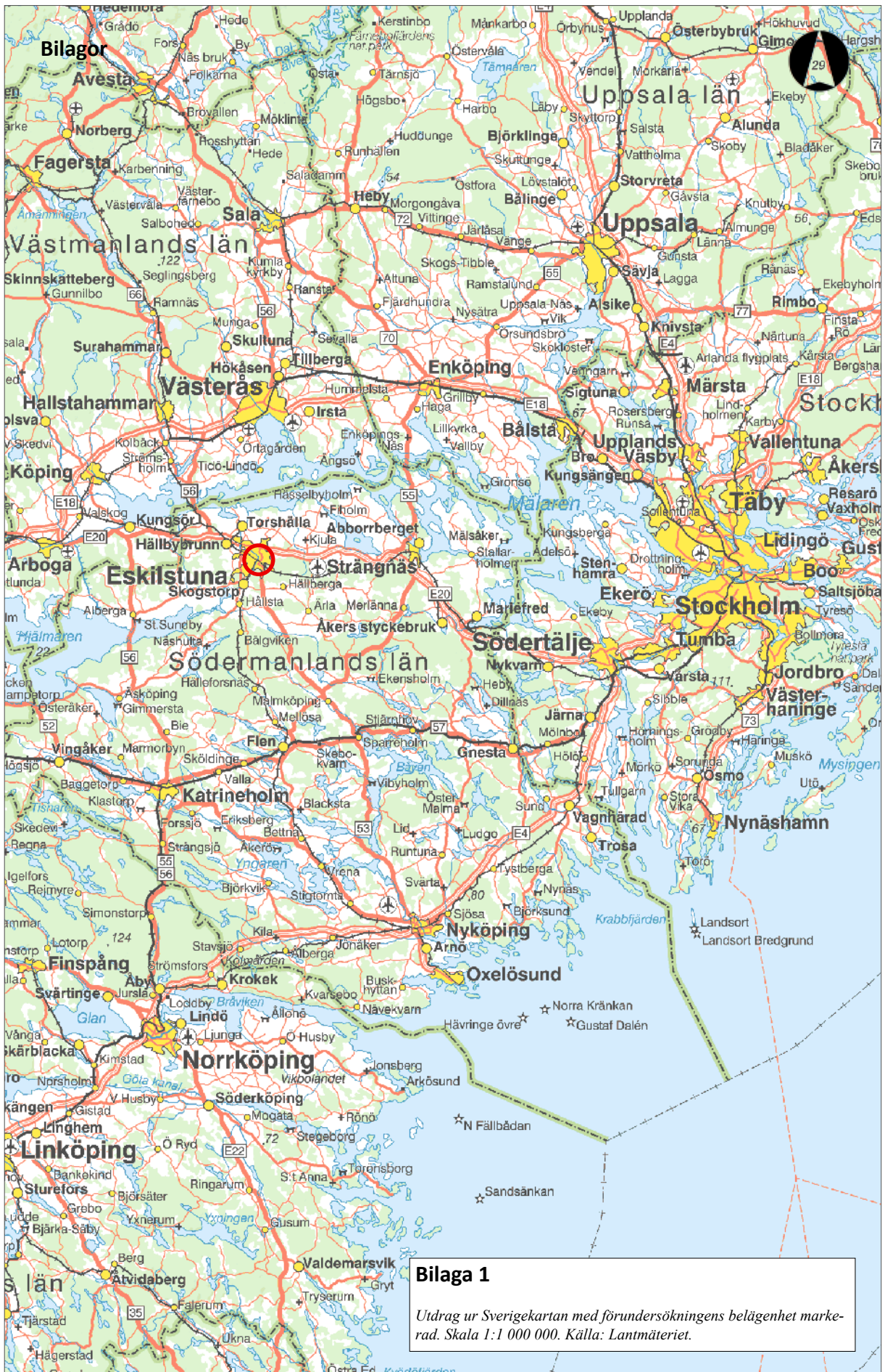
N (x) 6581726,404 E (y) 586185,873

Koordinatsystem: SWEREF99 TM

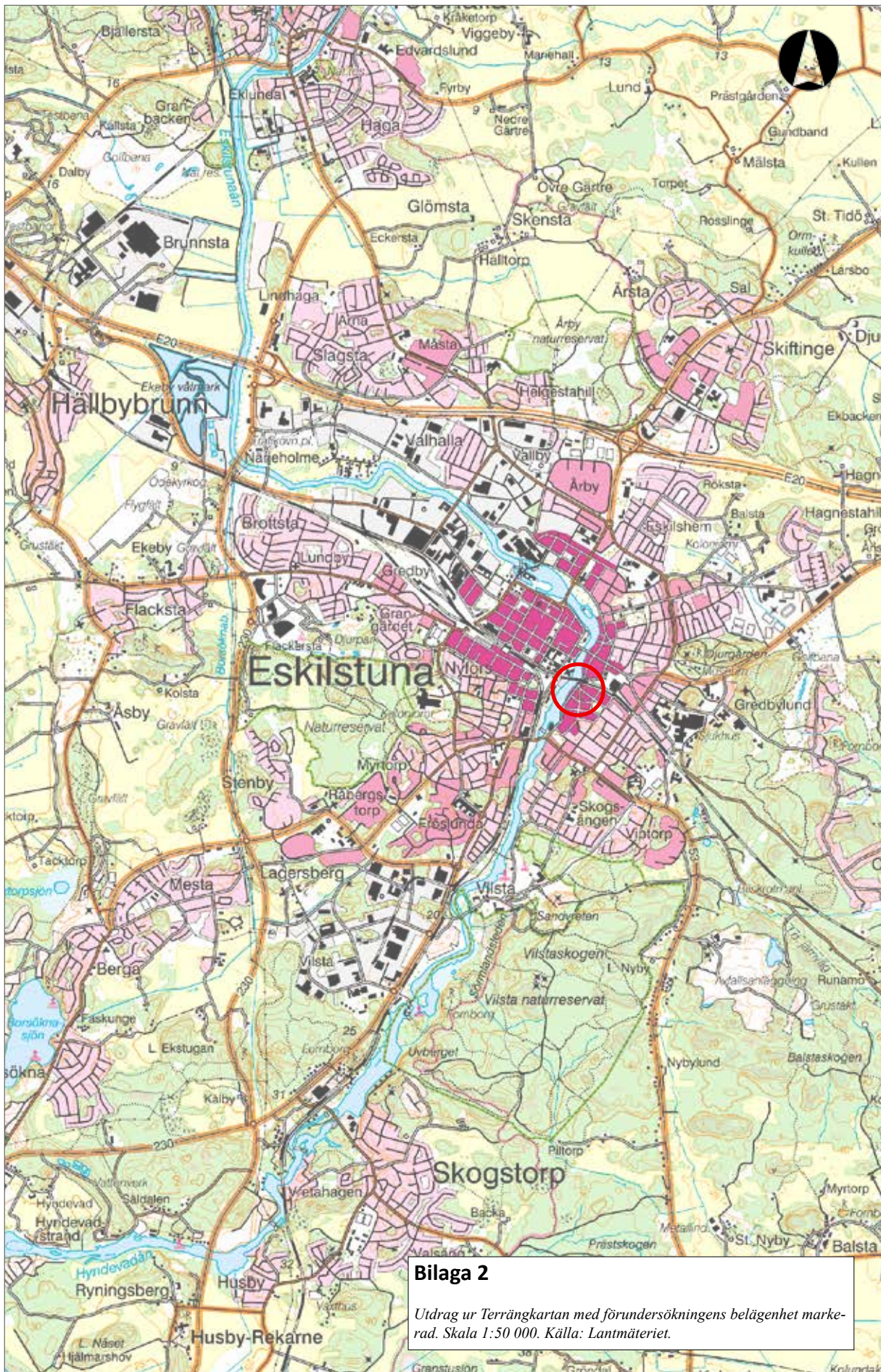
Höjdsystem: RH 2000

Förundersökningsområde: Ca 833 m², intensivt 444 m²

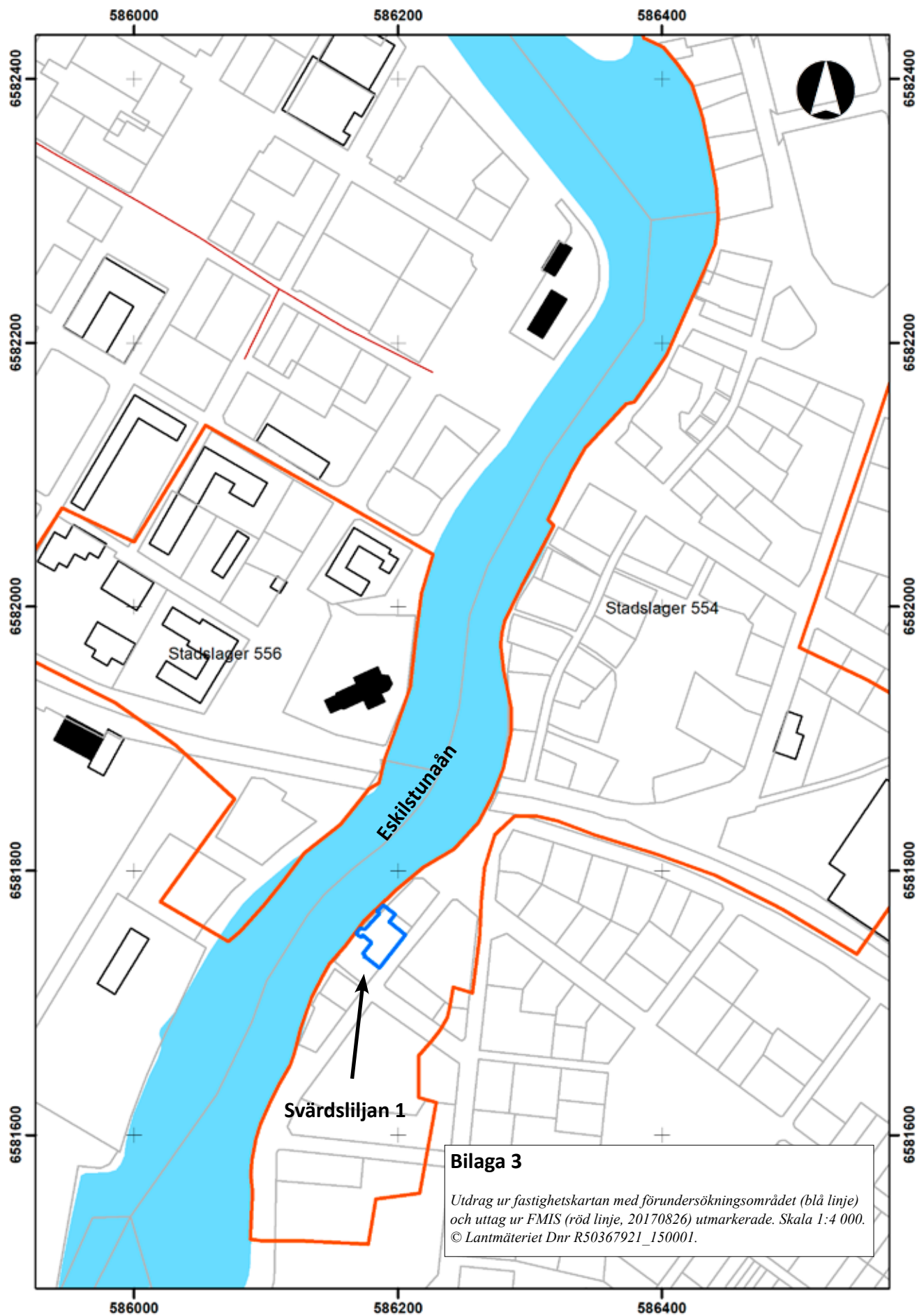
Digital dokumentation förvaras hos Sörmlands Arkeologi AB i väntan på meddelande från ATA angående rutiner för leverans av digitalt material. Fynden tillvaratogs ej.

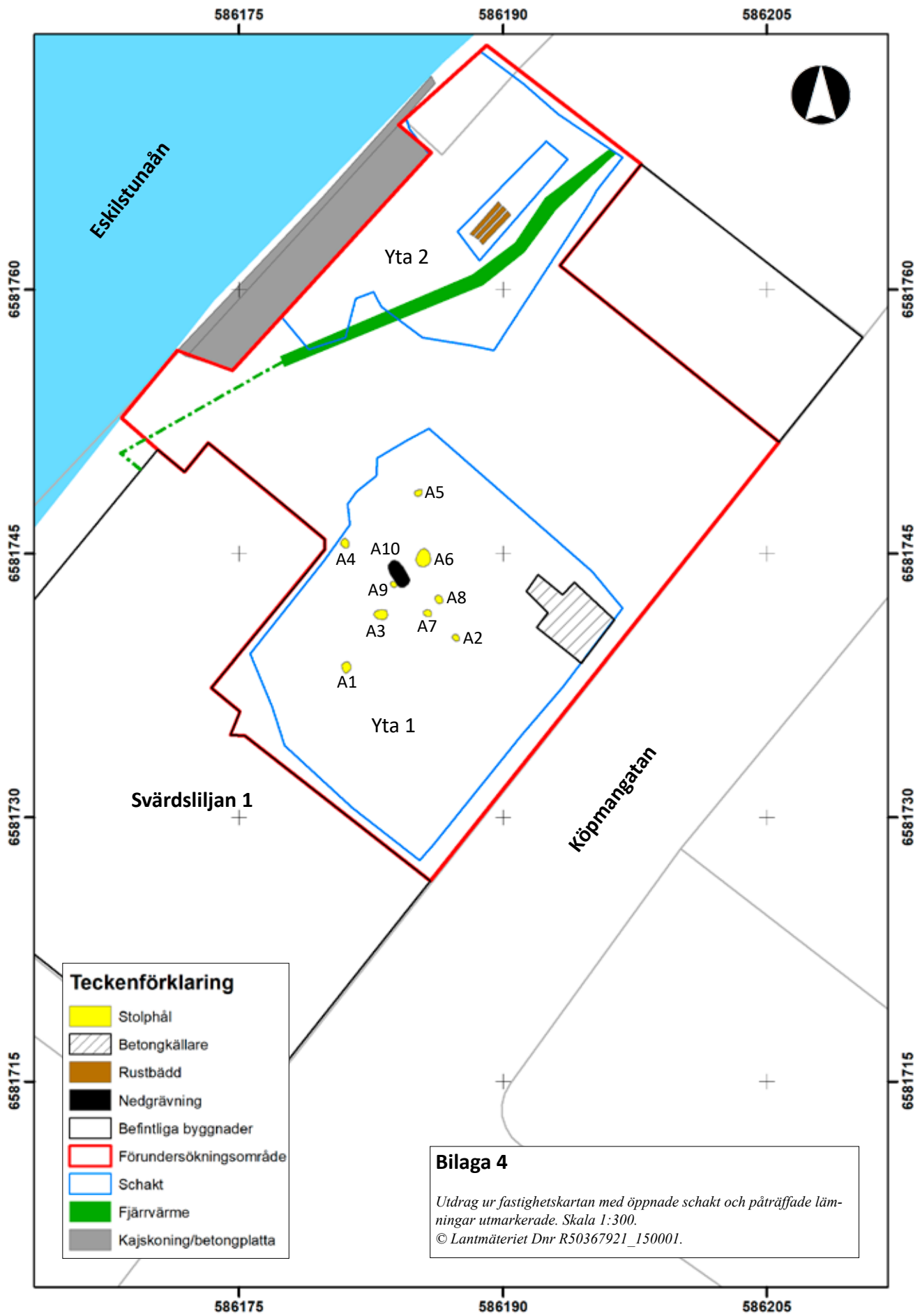

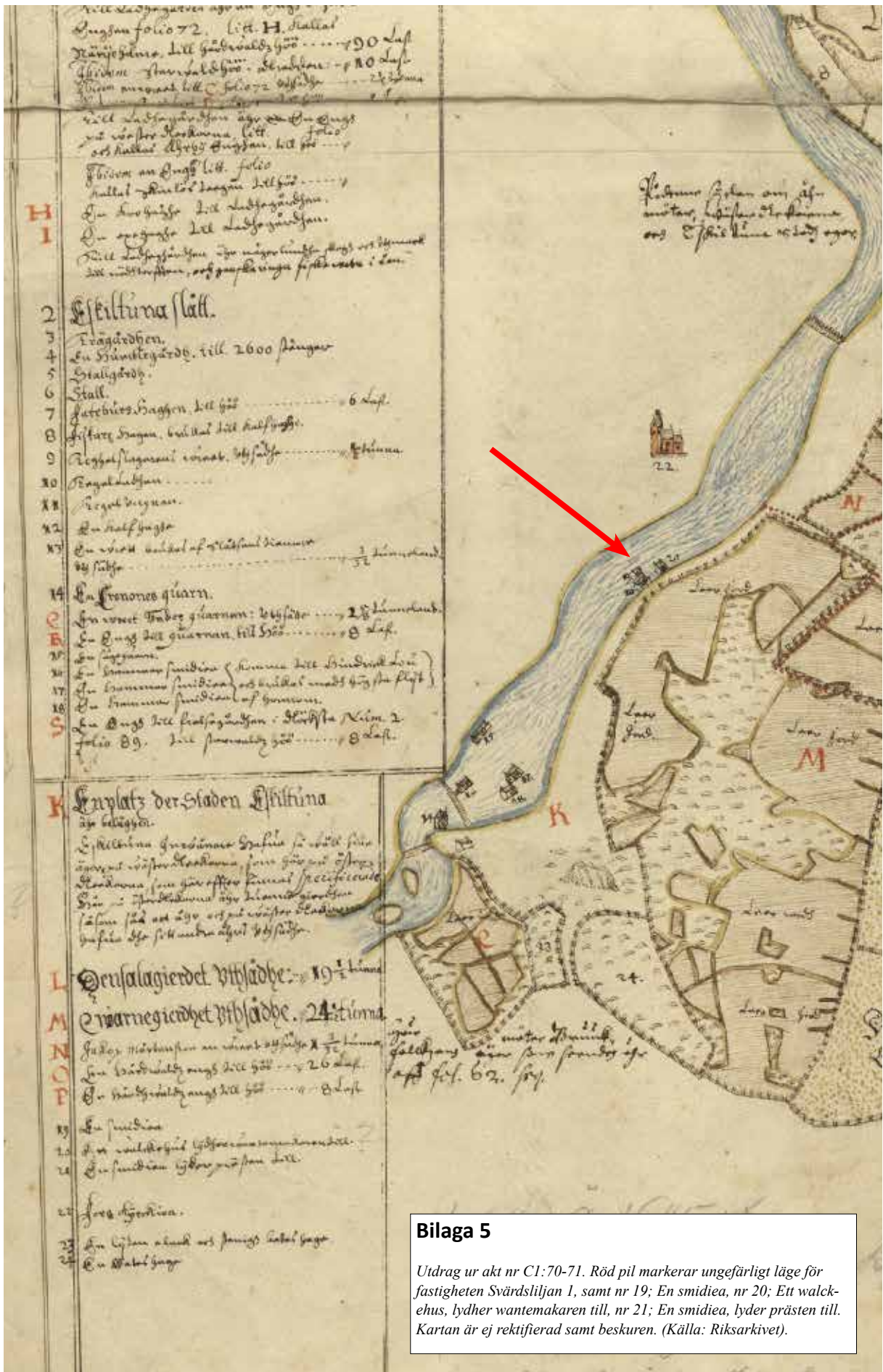
Teckenförklaring

- Stolphål
- Betongkällare
- Rustbädd
- Nedgrävning
- Befintliga byggnader
- Förundersökningsområde
- Schakt
- Fjärrvärme
- Kajskoning/betongplatta

Bilaga 4

Utdrag ur fastighetskartan med öppnade schakt och påträffade lämningar utmarkerade. Skala 1:300.
© Lantmäteriet Dnr R50367921_150001.

Bilaga 5
Utdrag ur akt nr CI:70-71. Röd pil markerar ungefärligt läge för fastigheten Svärdslijan 1, samt nr 19; En smidiea, nr 20; Ett walckehus, lydher wantemakaren till, nr 21; En smidiea, lyder prästen till. Kartan är ej rektifierad samt beskuren. (Källa: Riksarkivet).

Bilaga 6. Fotodokumentation

Delar av förundersökningsområdet fotograferat innan förundersökning. I ytan syns några av de igenlagda provgroparna som öppnats innan förundersökningen. Foto mot sydsydväst: Lars Norberg 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Delar av förundersökningsområdet fotograferat innan förundersökning. I ytan syns några av de igenlagda provgroparna som öppnats innan förundersökningen. Foto mot nordnordväst: Lars Norberg 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Delar av yta 1 i samband med avbaning. Foto mot sydost: Lars Norberg 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Delar av yta 2 i samband med avbaning.
Centralt i bilden syns befintliga fjärrvärme-
ledningarna. Till höger anas djupschaktet med
rustbädden. Foto mot sydväst: Lars Norberg
2017, Sörmlands Arkeologi AB.

A10, en nedgrävning. På kanten, intill stolp-
hålet (A9) ligger delar av ett keramikkar av
höganäslignande keramik. Foto mot sydväst:
Lars Norberg 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

A10, en nedgrävning, i samband med under-
sökning. I förgrunden syns två stolphål (A7
& A8). Foto mot västnordväst: Lars Norberg
2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Djupschaktet inom yta 2 med rustbädden i bakgrunden. Foto mot sydväst: Lars Norberg 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Detalj av rustbädden. Foto mot sydväst: Lars Norberg 2017, Sörmlands Arkeologi AB.

Betongkällaren inom yta 1. Foto mot söder: Lars Norberg 2017, Sörmlands Arkeologi AB.